

Landbruk på Smøla sett fra de naturgitte forhold

Av
Adm. direktør Ole Lie

0. Innledning

De viktigste naturgitte forhold for landbruk knytter seg til egenskaper ved jorda og klimaet. Både jord og klima kan variere sterkt fra sted til sted og fra år til år med tilsvarende innvirkning på mulighetene for landbruk. Et godt og gammelt råd er at bonden må komme naturen i møte, men i noen grad kan vi likevel påvirke eller forbedre både jorda og vokseplassen for plantene.

Med utgangspunkt i de naturgitte forhold på Smøla, skal jeg søke å gi en analyse av utviklingsmulighetene for landbruket her. Jeg vil ta hensyn til de muligheter vi har til å bedre forholdene for planteveksten og for driften av jorda.

1. Jordressursene

Smøla er kjent for de enorme myrviddene som dekker store deler av øyas landareal. Mange steder ser vi myr så langt øyet rekker. Arealene synes m.a.o. å være ubegrensede også som ressurs til oppdyrkningsformål for jordbruksproduksjon eller skogreising.

Nærmere undersøkelse viser imidlertid at arealene har sine begrensninger både for jordbruksdrift og skogreising. Begrensningene går delvis på dybdeforholdene av torvlagene over fjellgrunnen og delvis på kvaliteten av torvjorda i myrrealene.

1.1. Myrrealer og dybdeforhold.

Myrkonsulent Osc. Hovde har i sin publikasjon «Jordressursene på Smøla», Meddelelser fra Det norske myrselskap 1975, gitt en inngående analyse av myrrealene på Smøla, myrlagenes dybdeforhold og hva slag mineralgrunn som finnes under torvlagene.

Osc. Hovde refererer til myrinventeringene på Smøla i 1935 og senere detaljerte undersøkelser av de største myrområdene. Det er registrert i alt 68 500 dekar myr på hovedøya og omliggende øyer. Av dette areal er 43 250 dekar samlet i større områder, mens 25 250 dekar er småmyrer i størrelsesorden inntil 50 dekar. Hovde opplyser videre at 67 390 dekar finnes på hovedøya som han kaller «Fast-Smøla», mens 1 110 dekar finnes på omliggende mindre øyer. På Fast-Smøla er 31% av landarealet dekket av torvlag av forskjellig dybde fra 0,3 m til ca. 7 m. Resten av arealet er hovedsaklig snau fjellgrunn eller grunn lynnmark over fjell.

Noen mindre arealer består av morener og marine avsetninger. I enkelte forsenkninger, f.eks. under tjern og vann, forekommer skjellholdig sand og grus.

For utnyttelse av myrrealene til oppdyrking bør vanligvis dybden av torvlaget være minst 2,0 m. Dette er et nødvendig krav for at jorda skal kunne grøftes til normal dybde etter de første set-

ningene p.g.a. grøftingen og total synking i løpet av de første 10-20 års bruk. Størrelsen av synkingen eller minskning av torvlagets tykkelse avhenger av bruksmåten og andre viktige forhold. Professor Asbjørn Sortebergs foredrag under seminaret vil belyse de prosesser som har betydning i denne sammenheng.

Osc. Hovde har i nevnte publikasjon angitt dybdeforholdene for udyrket myr som vist i følgende oppstilling.

Arealer med dypere torvlag enn 2 m – 15 000 dekar	
Arealer med torvlag på 1-2 m – 10 000 dekar	
Arealer med grunnere torvlag enn 1 m – 31 500 dekar	

Omtrent all myr på Smøla ligger, som nevnt, direkte på fjellgrunn. Denne er ofte meget ujevn med oppstikkende rygger og forsenkninger. Grunnen under myrene er stort sett formet som den fjellgrunnen vi ser utenom de torvdekte områdene på Smøla. Udyrket myr bør, som nevnt, ha en dybde på minst 2,0 m for å kunne anbefales dyrket til vanlig jordbruksdrift. Ifølge Hovde utgjør arealressursen som tilfredstiller dette kravet, bare ca. 15 000 dekar. Hovde har imidlertid også antydnet at deler av myrarealet med 1,0-2,0 m dypt torvlag kan dyrkes til spesielle formål.

Areal dyrket myr på Smøla ble av Hovde angitt til 10 000 dekar. Vi er imidlertid kjent med at betydelige deler av dette areal nå har blitt – eller er i ferd med å bli – for grunt ned til fjellgrunnen for fortsatt bruk til vanlig jordbruksdrift. Myrsynkingen medfører krav til stadig dypere drenering og avløp. Det ble derfor for noen år siden gjennomført omfat-

tende senkingstiltak på store deler av Smøla. Dypere drenering fører imidlertid til nye setninger i torvlagene.

Det har foregått en betydelig nydyrking også i de senere år på Smøla. Nydyrkingen etter 1975 omfatter iflg. Landbrukskontoret, i alt 2 672 dekar. Derimot har jeg ingen oppgave over areal som er gått ut av bruk som fullverdig jordbruksjord fordi torvlaget har blitt for grunt.

Etter de undersøkelser og oppgaver som foreligger finnes m.a.o. mellom 10 000 og 15 000 dekar udyrket myr med dypere torvlag enn 2,0 m. I tillegg kan vi regne at en del av arealene med mindre torvdybde enn 2,0 m kan dyrkes og utnyttes for en kortere periode. Det vil likevel ikke være forsvarlig å kalkulere med større reserver av udyrket myr til nydyrking for jordbruksdrift enn ca. 15 000 dekar.

Landbrukskontoret på Smøla har oppgitt samlet jordbruksareal til ca. 12 400 dekar fordelt på 124 bruk. En del av dette areal består av myr som allerede er blitt – eller som er iferd med å bli – for grunn ned på fjellet. Jeg vil senere komme tilbake til mulighetene for landbruksmessig utnyttelse av de grunne myrarealene.

1. 2. Jordkvaliteten.

Omtrent all jord på Smøla er torv eller myrjord. Storparten av myrene er av mindre god kvalitet som dyrkingsjord. Torvjorda her er fattig på omtrent alle plantenæringsstoffene slik at vekstene er utsatt for mangelsykdommer.

Det meste av torvjorda er løs og lett, med den følge at bæreevnen for dyr og maskiner er meget dårlig. Torvjorda er dessuten beheftet med en del svakheter som begrenser plantevalget sterkt. Viktige forhold i så måte er lav varmeled-

ningsevne som gjør jorda sein og kald. Planteveksten er av samme grunn utsatt for frostskafer. Løs torvjord gir dårlig feste for planterøttene. Grasplantene er derfor utsatt for oppfrost og vinterskafer.

Ifølge Osc. Hovdes undersøkelser av alle myrrealene på Smøla i forbindelse med inventeringene i 1935, er de dominerende myrtyper lyngrik og grasrik kvitmoosemyr. Vegetasjonen på disse myrtypene er nøysom med hensyn på krav til plantenæringsstoffer. Torv som dannes av denne vegetasjonen er, som allerede nevnt, svært fattig på næringsstoffer og mineraler (aske).

Detaljerte undersøkelser som i slutten av 1960-årene og senere er foretatt på Smøla, bekrefter – med få unntak – det som her er sagt med hensyn til torvas næringsinnhold. Bureiserne som i begynnelsen hadde problemer både med plantevekst og husdyrsykdommer, kan også bekrefte dette. Forskningen har imidlertid klarlagt problemene slik at brukerne har fått resepter for tilføring av nødvendige næringsstoffer, både makro- og mikroelementer.

2. Klimaforholdene

Smøla har ved sin beliggenhet et typisk kystklima. Det kjennetegnes med relativt mye nedbør og små temperaturvariasjoner, både på pluss- og minussiden av termometerets nullpunkt. Mye vind og relativt høg luftfuktighet er også et kjennetegn for kystens klima.

2.1. Temperatur.

For planteveksten er temperaturen i veksttida den viktigste klimafaktoren, men tidspunktet for vekstsesongens begynnelse er også av stor betydning for solmengden og varmesummen under

vekstperioden. Middelsestemperaturen i veksttida er vanligvis bestemt av høgdenivået over havet og breddegraden. Professor Erling Strand har på grunnlag av beregninger ut fra meteorologiske data ved klimastasjonene i landet, funnet at middelsestemperaturen i mai - september synker med ca. 0,55°C pr. 100 m stigende høgde og med ca. 0,4°C pr. grad nordlig bredde. Med basis i middelsestemperaturen i nevnte periode har Strand delt inn landet i 6 klimasoner. Sone 1 er den beste. Smøla kommer i sone 3 med en middelsestemperatur for mai - september på 11,1 - 12,0°C. Målestasjonen på Moldstad viser bra overensstemmelse med dette ved målt middelsestemperatur i veksttida på 10,8°C.

Temperatursummen er et mål for lengden av vekstsesongen og temperaturen i perioden. Temperatursummen er antakelig den beste målestokk for temperaturklimaet for planteproduksjon.

For vårt land varierer temperatursummen fra 2 600 døgngrader i de gunstigste områdene på Sør- og Vestlandet, til ca. 1 000 døgngrader i de høyestliggende marginale områder for plantedyrking.

2.2. Nedbør og luftfuktighet.

Nedbør og luftfuktigheten er faktorer av stor betydning for plantedyrkingen. Årets totalnedbør er avgjørende for mengden av overflødig vann som må dreneres vekk fra jorda, mens nedbøren i veksttida er den viktigste bestemmende faktor for plantenes forsyning av vann.

I tillegg til plantenes forbruk av vann, skjer det en fordampning direkte fra jordoverflaten. Dette «vanntap» kan være stort i visse strøk med lav luftfuktighet og høg sommertemperatur. Vindforholdene spiller også inn både for vannfordampning fra jordoverflaten og fra plantenes bladverk. De forskjellige

vekster har noe ulike behov for vann i veksttida.

På Smøla er det vanligvis tilstrekkelig med nedbør til plantenes forsyning i vekstperioden. Problemet er snarere at det ofte er for mye nedbør som bløter opp jorda og gjør høsteforholdene vanskelige.

3. Muligheter for utvikling av landbruket på Smøla

Jeg ser det ikke som min oppgave å drøfte dette spørsmål ut fra den markedsmessige situasjonen som for tiden rår i vårt land. Det vil derimot bli lagt vekt på mulighetene ut fra de naturgitte forhold slik som foredragets tittel angir. Under denne synsvinkel har vi flere muligheter som selvsagt bør eller kan tilpasses de markedsmessige forhold, eller den landbrukspolitikk som følger av markedssituasjonen.

3.1. Dyrkingsmuligheter for utbygging av eldre bruk eller bureising.

Landbrukskontoret på Smøla har oppgitt at det er 124 bruk med mer enn 10 dekar i drift. Brukene har i gjennomsnitt 100 dekar dyrket jord. Det er ønskelig at alle bruk skal kunne utvide fôrgrunnlaget til minst 12 kyr + nødvendig påsett og noen fôringsdyr. For å oppfylle denne målsetting vil antakelig storparten av myrarealene med dypere torvlag enn 2,0 m måtte dyrkes opp.

I praksis vil selvsagt en slik skjematisk betraktning ikke passe helt. En del eldre bruk har så vidt små ressurser av dyrket og dyrkbar jord og ligger slik til, at det er lite aktuelt å tenke på utbygging. Alternativet vil derfor kunne være bureising. Dette er imidlertid en sak som brukerne selv må bestemme. Transportpro-

blemene og avstanden mellom driftsbygning og disponible jordarealer må veies opp mot ønsket om bosted og andre forhold. Noen eldre bruk vil m.a.o. måtte gå ut av drift, mens enkelte nye bruk kan bli opprettet ved bureising.

3.1.1. Melk- og kjøttproduksjon.

Skjematisk vurdert vil ressursene av dyrket og dyrkbar jord på sikt her i Smøla gi plass til minst 100 bruk, som tilsvarer et normbruk på ca. 1,6 årsverk. Jeg regner da med ca. 200 dekar dyrket og dyrkbar jord pr. bruk, og ca. 12 årskyr + påsett til produksjon av kjøtt og fornyelse av buskapen. Forutsetter vi videre ca. 70 000-80 000 liter melk som en antatt produksjonskvote, blir det en samlet melkemengde på 7-8 mill. liter pr. år, eller ca. 20 000 liter pr. dag.

Produksjonen av kjøtt kan anslås til ca. 200 kg slaktvekt pr. dyr, som et gjennomsnitt av fôringsokser, utrangerte melkekyr og kalver til slakt. Samlet produksjon av kjøtt vil følgelig bli ca. 240 tonn pr. år.

3.1.2. Ull og kjøtt.

Sauehold er også et alternativ for enkelte bruk, f.eks. i en overgangsperiode. Dette kan være en løsning noen år før generasjonsskifte eller under andre situasjoner som gjør at en mindre arbeidsintensiv produksjon er ønskelig. Myrbeiter er imidlertid ikke ideelle for sauen. Derimot gir sauen muligheter til å utnytte grunne myrstrekninger og lyngmark. Dette vil i tilfelle kreve en organisering og regulering av beitene. Jeg tenker her på tiltak fra f.eks. kommunen for å etablere beiteområder som brukere kan utnytte mot en høvelig avgift.

3.1.3. Grønnsakdyrking.

Med grønnsakdyrking tenker jeg i første rekke på produksjon av gulrot og kålrot for salg. Mange jordbrukere på Smøla har erfaringer for slik produksjon og får store avlinger av god kvalitet.

Sortering, vasking og pakking, samt omsetning er godt organisert. Salgsproduksjon av gulrot og kålrot synes derfor å være en naturlig driftsform på Smøla.

Dessverre må jeg komme med betenkeligheter ved for intensiv satsing på åpen åker. Årsaken er at driftsformen tærer sterkt på humusjorda, p.g.a. økt oksydasjon, bortføring av jord med røtter og redskaper, samt erosjon ved vind og overflatevann. Dyrking av grønnsaker må derfor henlegges til arealer med dype torvlag, og der det samtidig er mulig å utdype avløpene for fremtidig drenering. Hvis man ikke tar hensyn til dette vil den gamle tesen om en rik far, men en fattig sønn, bli resultatet.

Mitt råd må derfor bli at grønnsakdyrkingen begrenses til relativt moderate arealer på hvert bruk og til arealer som ikke blir ødelagt som fremtidig jordbruksareal ved denne driftsformen.

3.2. Skogreising.

Skogreising er et alternativ som bør komme sterkere inn i bildet, først og fremst på arealer som ikke kan dreneres tilfredsstillende for ordinært jordbruk. Det kan være opprinnelige grunne myr-

arealer, eller arealer som har blitt for grunne ved myrsynking p.g.a. dyrking og bruk. De forsøk som er gjort med skogreising tyder på at dette er en mulig form for utnyttelse av arealene på Smøla. Det står antakelig en del igjen enda for å finne frem til de best egnede treslag eller provenienser. Dette er spørsmål som blir nærmere utredet ved andre foredrag på seminaret. Produksjon av energiskog bør også vurderes.

4. Sluttbemerkninger

Jeg har i dette foredraget forsøkt å peke på noen muligheter for landbruksmessig utnyttelse av myrarealene på Smøla. Jeg ser det som maktpåliggende å opprettholde et visst antall gårdsbruk som gir full sysselsetting og tilfredsstillende inntekter til gårdbrukerfamiliene.

Et sterkt landbruk er i seg selv et godt grunnlag for bosettingen i distriktene. Det er samtidig også et utgangspunkt for oppbygging av andre arbeidsplasser, både direkte knyttet til landbruksproduksjonen og til andre tiltak.

Det må derfor være et mål for Smøla å opprettholde et betydelig landbruk basert på de ressurser som forefinnes. Produksjonsretningene må høve både for jord og klima. Landbruket på denne utpost må i sterk grad komme naturen i møte.